

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

20 (23)

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
Національної академії наук України
і
Українського товариства охорони пам'яток
історії та культури

МІЖВІСЬКА СТАРОВИНА

**збірник регіональної історії
та пам'ятознавства**

с е р і я
“Пам'ятознавство
Північного регіону
України”
№7

Випуск 20(23)

К И Ї В
Центр пам'ятознавства НАН України і УТОPIK
2 0 1 5

Рекомендовано до друку

Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПШК
(протокол № 11 від 27 листопада 2014 р.)

Редакційна колегія:

головний редактор – С.І. Посохов

заступники головного редактора – О.Б. Коваленко, О.М. Титова

члени редколегії – Л.М. Бесов, О.Д. Бойко, І.В. Верба, Я.В. Верменич,

Л.О. Гріффен, В.О. Константинов, В.І. Мезенцев, О.П. Моця,

А.А. Непомнящий, Г.В. Самойленко, Н.М. Сенченко

відповідальний секретар – С.Ю. Зозуля

Адреса редакції:

01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19; e-mail: zp_vydannja@ukr.net
тел. +380-44-2807879, тел/факс +380-44-2806463

Адреса веб-сайту видання:

http://pamjatky.org.ua/?page_id=579

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України

(Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації –
серія КВ № 16327-4799Р від 02.02.2010 р.)

Збірник наукових праць “Ніжинська старовина” внесений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з історичних наук (Постанова Президії ВАК України № 1–05/1 від 26.01.2011 р.)

Частина матеріалів випуску була апробована під час проведення в Ніжині та Батурині 24–26 вересня 2014 р. III Міжнародних Спаських наукових читань, присвячених 110-річчю від дня народження І.Г. Спаського

Галина ЯКОВЕНКО
(Харків)

Чернігівське єпархіальне жіноче училище як осередок початкової педагогічної підготовки

Внесок жіночих духовних навчальних закладів – єпархіальних училищ – у поширення освіти серед народних мас і в підготовку педагогічних кадрів для початкових навчальних закладів потребує свого переосмислення. Випускниці Чернігівського єпархіального жіночого училища (далі – ЧЄЖУ) сумлінно працювали у школах Міністерства народної освіти. Виявлення й оприлюднення імен цих трудівниць є даниною пошани сучасників до тих, хто розповсюджував освіту серед найбільш вразливих верств населення. Отже, висвітлення історичного досвіду єпархіальних училищ у підготовці педагогічних кадрів акумулює у собі важливі здобутки церковної педагогіки, досягнення якої можуть бути корисними і в наш час.

Тема, обрана для дослідження, не знайшла свого повного відображення у роботах науковців, тому її історіографія є обмеженою. До 1917 р. та в радянський час означена проблема не вивчалася. Лише у поодиноких роботах сучасних істориків розглядають-

ся окремі аспекти історії ЧЄЖУ. Наприклад, дослідник Я. Крапивний висвітлив особливості організації навчально-виховного процесу в окремий хронологічний період – упродовж 1872–1891 років [1]. М. Блакитний навів факти про благодійність на користь єпархіального училища [2]. Дослідник історії Чернігівщини В. Сапон надав деякі загальні відомості про діяльність ЧЄЖУ [3].

Отже, у наявних роботах міститься фактологічний матеріал, що характеризує матеріальний і організаційний стан навчально-виховного процесу. Стан педагогічної підготовки та працевлаштування випускниць ЧЄЖУ відноситься до кола раніше не вивчених питань і потребує свого дослідження.

Тому для вивчення заявленої проблеми були використані історичні джерела, що можна розділити на такі групи: статистичні, діловодні (опубліковані та неопубліковані), а також науково-публіцистичні.

До групи статистичних джерел належать календарі по Чернігівській губернії видавництва губернської статистичної комісії за 1888–1914 роки (за деякі роки видання відсутні). Встановити інформацію з абсолютною точністю за даними документами неможливо, але можна прослідкувати загальні тенденції. Історико-порівняльний аналіз статистичних джерел дозволив виконати історичну реконструкцію списків особового складу учительок єпархіального училища протягом часу, обмеженого наявними джерелами.

Пам'ятна книга по Київському навчальному округу містить дані про навчальний заклад, який закінчили учительки, колишні єпархіалки, а також дату початку трудової діяльності в училищах (загальний стаж і тривалість роботи у конкретному навчальному закладі).

Списки випускниць ЧЄЖУ як історичне джерело теж мають уразливі місця – відсутні дані за певні роки, тому не претендують на повноту викладу проблеми. Також у списку випускниць 1888 р. не вказані імена, а тільки прізвища (однакових прізвищ багато, бо в ЧЄЖУ часто навчалися представники однієї родини); у списках випускниць за інші роки є імена та по-батькові (як виявилися – це виховательки). Списки структуровані за якісними навчальними показниками вихованок – успіхи відмінні, добрі, посередні.

Заповнити інформаційні прогалини дозволив аналіз комплексу статистичних джерел. Він уможливив встановлення загальних тенденцій професійної та трудової мобільності випускниць цього навчального закладу, але з причини відсутності даних за деякі роки, роботу в цьому напрямку слід продовжувати.

Порівняння списків випускниць зі списками особового складу єпархіального училища та списками учителів народних училищ за Положенням 25 травня 1874 р. надали можливість установити тривалість трудового стажу учительок. Порівняння одержаних даних за різними документами підтвердило виявлені факти та дозволило перевірити вірогідність джерел.

Отже, історико-порівняльний, історико-статистичний та історико-генетичний аналіз комплексу джерел дозволили скласти цілісну картину професійних стратегій випускниць ЧЄЖУ.

Випускницям ЧЄЖУ надавалося право виконувати обов'язки домашніх учительок на підставі відповідного свідоцтва. У якій мірі вони користувалися такою можливістю?

Мета – виявити регіональні особливості та тенденції працевлаштування випускниць ЧЄЖУ у самому училищі та школах різного відомчого підпорядкування, внесок випускниць у поширення початкової освіти.

Чернігівське єпархіальне жіноче училище було відкрито у 1866 р. завдяки організаторській діяльності та особистим благодійним внескам архієпископа Філарета та священника О. Юшкова [1]. Почесною попечителькою стала дочка генерала М.В. Гундіус [2].

Начальницями училища, послідовно змінюючи одна одну, були: Юлія Степанівна Дейш (удова надвірного радника), Олександра Олександрівна Поспелова (випускниця ЧЄЖУ, вдова колезького радника [13, с. 384]), Олена Агеївна Горбацевич – з 1901 р. У «Календарі Чернігівської губернії на 1894 р.» зазначалося, що Катерина Максимівна Буримова виконувала обов'язки начальниці [12, с.352]. Але це було тимчасово і не тривалий час, бо вже в атестаті випускниці Столяренкової стоїть підпис начальниці О.О. Поспелової – 4 липня 1894 р. [5].

Особисті дані про очільниць навчального закладу дуже обмежені, за 50-річний термін існування ЧЄЖУ їх було лише троє, свої обов'язки вони виконували тривалий час. За кваліфікаційним рівнем начальниці училища були домашніми учительками. Посада вимагала значних сил і енергії, повної віддачі справі. Ю.С. Дейш і О.О. Поспелова обійняли свої посади у зрілому віці, обидві були вдовами.

Дослідник історії Чернігівщини В. Сапон зазначив, що в 70–80 роках XIX ст. училище очолювала мати дружини Михайла Коцюбинського Юлія Степанівна Дейш – випускниця Смольного інституту шляхетних дівчат у Петербурзі, котра володіла декількома іноземними мовами, захоплювалася музикою та літературою [3, с. 56]. Автор навів правопис прізвища Юлії Степанівни «Дейша», у той час, коли в усіх списках особового складу училища зазначено «Дейш». Це питання потребує уточнення.

Станом на грудень 1906 р. у навчальному закладі навчалася 487 вихованок. Серед усіх навчальних закладів м. Чернігова, єпархіальне училище було найчисельнішим [6, с. 114]. Керівництво навчальним закладом було важкою та дуже відповідальною справою, потрібно було цілодобово перебувати в училищі та мешкати в ньому. Керівництво ЧЄЖУ здійснювали досвідчені педагоги й адміністратори, які змогли забезпечити успішну та стабільну діяльність навчального закладу протягом півстоліття.

Педагогічна підготовка в ЧЄЖУ розпочиналася з вивчення теоретичного курсу з дидактики або педагогіки та продовжувалася на практичних заняттях у зразковій школі.

Курс педагогіки до 1911 р. викладав Іван Миколайович Лебедев. У списках особового складу назва цього предмету змінювалася – то педагогіка, то дидактика [15, с. 352]. Пізніше цю дисципліну було розподілено між двома викладачами таким чином: фахівці-предметники викладали методiku свого курсу. У «Календарі Чернігівської губернії на 1914 р.» зазначено, що російську мову з методикою їх навчання та історію російської літератури викладав Володимир Петрович Фаворов, методiku арифметики, алгебри і геометрії – Михайло Миколайович Любич. Така спеціалізація забезпечувала високий рівень теоретичних знань. Тож, теоретична підготовка відбувалася на високому рівні, проходила диференційовано під керівництвом кваліфікованих викладачів, що надавало можливість якісного вивчення предметів.

Практична підготовка проходила у зразковій школі при ЧЄЖУ (була відкрита у 1892 р.). Обов'язки законовчителя зразкової школи при училищі виконував студент духовної семінарії Костянтин Юхимович Вінницький. Учителька зразкової школи – Неоніла Петрівна Смирницька [11, с. 289], її змінила у 1914 р. М.Г. Омеляненко. Вона спочатку працювала вихователкою, потім тривалий час – не менше 25 років – обіймала посаду учительки зразкової школи.

Одним із місць працевлаштування випускниць ЧСЖУ був якраз цей навчальний заклад. Відтак, єпархіальне училище готувало для себе педагогічні кадри. Вивчивши списки особового складу училища, стало можливим скласти узагальнений список педагогічного колективу з 1888 до 1914 р. (Таблиця 1). До виконання обов'язків учительок і виховательок у самому навчальному закладі залучалися випускниці, які закінчили ЧСЖУ з відмінними успіхами у навчанні. Наприклад, випускниці 1883 р. О.М. Буримова, Н.Ю. Нещерет, М.П. Корсакевич, О.В. Ляхницька та випускниці 1888 р. В.К. Короткевич та А.П. Давидович. Професійне зростання спостерігалось лише від виховательки до викладачки. Наприклад, вихователька О.М. Буримова стала учителькою російської мови, К.Ф. Сенюк викладала історію, російську мову, арифметику.

Табл. 1. Особовий склад ЧСЖУ у 1888-1914 рр. [8-16]

		Предмет, який ви- кла- дали	1888	1890	1891	1892	1894	1896	1911	1914
1.	Проценко К.Ф.		+	-	-	-	-	-	-	-
2.	Ковалевська М.С.		+		+	-	-	-	-	-
3.	Романова В.А.	Геогр.	+	+	+	+	-	-	-	-
4.	Кралицька Є.М.	Муз.	+	-	-	-	-	-	-	-
5.	Жигачова Н.І.	Муз.	+			+	+	-	-	-
6.	Бублик-Погорельська К.І.	Вихов.	+	-	-	-	-	-	-	-
7.	Васютинська Є.В.	Вихов.	+	+	+	+	+	-	-	-
8.	Буримова О.М.	Вихов.	+	+	+	+	+	+	+	+
9.	Буримова К.М.	Вихов.	+	+	+	+	+	+	+	-
10.	Нещерет Н.Ю.	Вихов.	+	+	+	+	+	+	+	+
11.	Корсакевич М.П.	Вихов.	+	-	-	-	-	-	-	-
12.	Дмитревська М.Ф.	Вихов.	+	-	-	-	-	-	-	-
13.	Ляхницька О.В.	Вихов.	+	+	+	+	-	-	-	-
14.	Діаконова С.М.	Ариф.	-	+	+	+	+	+	-	-
15.	Сенюк К.Ф.	Підг. кл.	-	+	+	+	+	+	+	+
16.	Чикілевська Н.Є.	Вихов.	-	+	+	+	+	+	-	-
17.	Омельяненко М.Г.	Вихов.	-	+	+	+	+	+	+	+
18.	Роменська А.В.	Вихов.	-	+	+		+	+	-	-
19.	Мезенцева С.М.	Вихов.	-	+	-	-	-	-	-	-
20.	Смельницька О.М.	Вихов.	-	+	+	+	+	+	-	-
21.	Змачинська С.О.	Вихов.	-	+	+	+	+	+	-	-
22.	Любарська Д.В.	Вихов.	-	+	+	+	+	-	-	-
23.	Короткевич В.К.	Вихов.	-	+	+	+	+	-		
24.	Дейш Ю.С.		+	+	+	+		-	-	-
25.	Винницька Ф.А.		-	-	+	-	-	-	-	-
26.	Соколова М.П.	Ариф.	-	-	-	+	-	-	-	-
27.	Страшевич Е.С.	Муз.	-	-	-	+		-	-	-
28.	Давидович А.П.		-	-	-	+	+	+	+	+
29.	Туркулевич Є.Ф.	Геогр.	-	-	-	-	+	+	-	-
30.	Шульговська С.В.		-	-	-	-	+	-	+	?

31.	Трощановська О.Т.		-	-	-	-	+	+	+	?
32.	Поспелова О.О.		-	-	-	-	-	+		
33.	Чичигова О.О.		-	-	-	-	-	+	-	-
34.	Чернявська О.Г.		-	-	-	-	-	+	-	-
35.	Ромаскевич А.М.		-	-	-	-	-	+	-	-
36.	Немерцаєва М.О.	Арифм.	-	-	-	-	-	-	+	-
37.	Шестерикова М.М.	Фр. мова	-	-	-	-	-	-	+	+
38.	Алферова Н.Б.	Фр. мова	-	-	-	-	-	-	+	-
39.	Кулябко О.В.	Ручна пр.	-	-	-	-	-	-	+	-
40.	Щербацька С.І.	Муз.	-	-	-	-	-	-	+	-
41.	Гуриненко Є.А.	Муз.	-	-	-	-	-	-	+	+
42.	Леонтович-Левицька Ю.І.	Муз.	-	-	-	-	-	-	+	+
43.	Могилевська Н.М.	Підг.кл.	-	-	-	-	-	-	+	+
44.	Матвієвська О.А.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
45.	Яворська С.А.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
46.	Краснопольська Є.П.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
47.	Яковенко І.С.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
48.	Щуцька О.М.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	-
49.	Киселевич І.В.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	-
50.	Криницька Ю.М.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	-
51.	Голосова М.С.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
52.	Нікольська Є.Ф.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	-
53.	Волевач А.Г.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
54.	Сочаво В.Я.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	-
55.	Малевицька М.М.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	+
56.	Полякова О.М.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	+	
57.	Мокієвська-Зубок Р.О.	Фр. мова	-	-	-	-	-	-	+	+
58.	Губанова В.Б.		-	-	-	-	-	-	-	+
59.	Євреїнова А.Г.	Ручна пр.								+
60.	Калиновська О.Я.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
61.	Барнацька Н.О.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
62.	Бобровницька Д.С.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
63.	Должкевич О.М.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
64.	Петровська А.В.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
65.	Легушина А.І.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
66.	Дінулова М.М.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
67.	Корсакова А.К.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
68.	Кузьміна С.Н.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+
69.	Кузьміна О.Н.	Вихов.	-	-	-	-	-	-	-	+

Тривалий час – більше 25 років – працювали в ЧСЖУ сестри Буримови – Катерина Максимівна та Олена Максимівна. Причому, як уже згадувалося, К.М. Буримова тимчасово виконувала обов'язки начальниці, але з невідомих причин не перейшла на цю посаду.

Професійна мобільність була низькою – учительки рідко підвищували свій фаховий рівень, а також жінки-викладачки рідко змінювали місце роботи. Найбільш рухливою частиною колективу були виховательки. Колишні випускниці або влаштовували осо-

бисте життя, або знаходили іншу роботу. Це можна побачити у розділі 1911–1914 роки Таблиці 1: виховательки, які були у списку 1911 р., відсутні у списку 1914 р.

Аналізуючи дані Пам'ятної книги по Київському учбовому округу, де наводиться перелік народних училищ та порівнюючи його зі списком особового складу, було визначено кількість випускниць ЧЄЖУ, які працювали у різних повітах у початкових навчальних закладах Міністерства народної освіти. Виявлено, що у значній частині народних училищ учителькою або помічницею учительки (в училищах з великою кількістю учнів) працювали колишні вихованки епархіального училища.

Якісний склад педагогічних колективів училищ свідчить про те, що у школах працювали учительки із початковою педагогічною освітою – випускниці ЧЄЖУ, гімназій, інститутів шляхетних дівчат і прогімназій. Найбільша кількість учительок – випускниці ЧЄЖУ і гімназій, найменша – інститутів шляхетних дівчат і прогімназій (Табл. 2).

Табл. 2. Участь випускниць ЧЄЖУ у поширенні початкової освіти у Чернігівській губернії [17]

	Повіт	Кількість сільських початкових училищ за Положенням 25 травня 1874 р.	Домашніх учительок	Кількість випускниць			
				ЧЄЖУ	Гімназій	Інститут шляхетних дівчат	Прогімназій
1	Борзненський	53	1	14	17	3	4
2	Городнянський	40	1	13	4	1	2
3	Глухівський	47	-	5	16	-	-
4	Козелецький	37	-	19	10	-	-
5	Конотопський	28	-	3	5	-	-
6	Кролевецький	41	-	18	8	-	6
7	Мглинський	29	-	5	2	-	-
8	Ніжинський	49	-	20	27	2	-
9	Новгород-Сіверський	43	-	12	4	1	1
10	Новозибківський	43	-	13	2	-	-
11	Остерський	30	-	13	3	-	-
12	Сосницький	41	-	20	10	2	13
13	Стародубський	37	-	8	5	-	-
14	Суражський	25	2	3	1	-	-
15	Чернігівський	40	1	28	18	1	1
	Усього	593	5	185	130	10	26

Порівнюючи списки випускниць і працюючих учительок також виявлено, що в одній сім'ї декілька жінок присвятили своє життя педагогічній справі. Вихованки ЧЄЖУ сестри Ромаскевич – Ольга Василівна та Євдокія Василівна – працювали учительками у сільських училищах. О.В. Ромаскевич з 1887 р. у Рубежанському училищі в с. Рубежному Велико-Топальської волості, Є.В. Ромаскевич у с. Семенівка Семенівської волості [17, с. 188].

Анна Іванівна Томашевська (з 1890 р.) та Людмила Іванівна Томашевська (з 1897 р) працювали в с. Душатин Душатинської волості та с. Кирилівка Кирилівської волості [17, с. 196]. Антоніна Костянтинівна Тарасевич з 1898 р. працювала у Черняхівському училищі Веркіївської волості. Ольга Костянтинівна Тарасевич з 1895 р. [17, с. 92]. Євдокія Дем'янівна Громаковська (з 1896) працювала у с. Неданчичі Редьковської волості та Олександра Громаковська з 1893 р – в училищі с. Пакульська волості [17, с. 19]. Надія Олександрівна Виноградська з 1893 р – в училищі с. Перепис Дроздівської волості [17, с. 29]. Ольга Олександрівна Виноградська з 1892 р. в с. Репецьке Репецької волості [17, с. 30].

Кваліфікаційний рівень домашньої учительки зазначено лише у п'яти осіб, але немає даних про те, який саме навчальний заклад вони закінчили. Вихованки ЧСЖУ становили значну кількість від працюючих у школах Міністерства народної освіти в Чернігівській губернії.

До вивчення та висвітлення у статті не залучалися дані по церковнопарафіяльним школам, де також працювали колишні вихованки ЧСЖУ. Ймовірно, там працюючих випускниць було ще більше. За Таблицею 2 можна прослідкувати загальний стан педагогічної підготовки жінок-учителів та їх участь у поширенні початкової освіти. Вивчаючи списки особового складу навчальних закладів видно, що у деяких училищах працювали лише чоловіки. Не враховувалися у загальну кількість учительки, у яких не був зазначений навчальний заклад, який вони закінчили, а також ті особи, у яких указано кваліфікаційний рівень «учителька початкових класів».

До опрацювання було залучено матеріали, де було зазначено, що учителька закінчила ЧСЖУ. За одержаними даними у 593 народних училищах Чернігівської губернії (за положенням 25 травня 1874 р.) станом на 1898 р. працювала 185 випускниць ЧСЖУ, що становило переважну більшість від загальної кількості працюючих. Найбільше випускниць залишилося навчати дітей у Чернігівському та Ніжинському повітах – поближче до великих міст.

Вихованок інститутів шляхетних дівчат налічувалося тільки десять осіб. У п'яти осіб зазначено кваліфікаційний рівень «домашня учителька». До роботи в училищах залучалися випускниці місцевих прогімназій (наприклад у Сосницькому повіті). Початкову педагогічну освіту надавали також гімназії, де за навчальним планом викладалася педагогіка. У результаті узагальнення статистичних даних виявилось, що провідне місце у поширенні початкової освіти посідав Ніжин – у повіті працювало 20 вихованок ЧСЖУ та 27 випускниць місцевої гімназії. Найменше їх було у Конотопі (учительська семінарія), Глухові (учительський інститут) і Суражі.

У ЧСЖУ навчалися не тільки представниці духовного стану, але й дворянки. У Чернігові не було станового дворянського навчального закладу – інституту шляхетних дівчат. Тому багато жінок із відомих чернігівських дворянських родів одержали освіту і спеціальність в єпархіальному училищі. Наприклад Єлизавета (випускниця 1909 р.), Олена (випускниця 1906 р.) і Тамара (випускниця 1904 р.) Терещенко. Усі троє працювали вчительками [18]. У списках ЧСЖУ – 6 випускниць Сахновських, дворянки Слешукіні – Віра Миколаївна та Олена Миколаївна (остання – випускниця 1884 р.) [19].

Поруч із дворянками навчалися представниці із селянського стану. Показовим є приклад дочки селянина Єлизавети Андріївни Столяренко, яка закінчила ЧСЖУ в 1894 р. Свідомство про звання домашньої учительки Є.А. Столяренко одержала через п'ять років після закінчення навчального закладу, про що є помітка на атестаті. Се-

лянська дівчина завдяки своїм здібностям і працелюбству мала право на викладання чотирьох предметів та право на пенсійне забезпечення. В Городнянському повіті викладала Варвара Ярошевська, 1861 р. народження, дочка пономаря із с. Мощенка. Вона закінчила ЧЕЖУ, працювала у земських училищах повіту 37 років. Також тут працювала Марія Ветрова із с. Солонівка.

За благословенням єпископа Василя 11 квітня 1912 р. у Новгород-Сіверському повіті у м. Холми на хут. Миколаївському було відкрито Друге Єпархіальне жіноче училище. Обов'язки начальниці виконувала Марія Олексіївна Немерцаєва, учителька арифметики ЧЕЖУ. Її помічницею була учителька російської мови, ручної праці, географії та вітчизняної історії Марія Миколаївна Богоявленська [16, с. 193], ручну працю викладала Олександра Тимофіївна Трощановська, підготовчий клас навчала Домнікія Петрівна Оппокова. Усі вони закінчили свого часу ЧЕЖУ й деякий час там працювали (Табл. 1).

Отже, серед працюючих учителів лише у незначній частини зазначено кваліфікаційний рівень «домашня учителька», тобто вони мали свідоцтво про право домашнього навчання. В Чернігівській губернії спостерігалася велика потреба у педагогічних кадрах у масовій школі. У професійному виборі випускниць Чернігівського єпархіального жіночого училища переважала масова початкова освіта, що користувалася великим попитом у сільській місцевості. Колишні вихованки, маючи початкову педагогічну освіту, що надавала їм право викладати у народних училищах, не поспішали одержувати свідоцтво, не збираючись займатися індивідуальним навчанням.

Джерела та література

1. *Крапивний Я.* Особливості професійної підготовки вчителів у жіночих єпархіальних училищах Чернігівщини (1872–1891 рр.) *Я. Крапивний // Ніжинська старовина : Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія «Пам'яткознавство Північного регіону України», № 5) : 36. наук. праць. Вип. 16 (19). – К., 2013. – С. 81–85.*
2. *Блакитний М.* Церковна благодійність на території Північного Лівобережжя у другій половині XIX – на початку XX ст. / *М. Блакитний // Скарбниця української культури. – К., 2007. – Вип. 8.*
3. *Сапон В.М.* Вулиці старого Чернігова: Історико-краєзнавчі етюди / *Сапон В.М. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2007. – 128 с.*
4. Випускниці Чернігівського єпархіального женского училища 1873–1875, 1881–1884, 1887–1911 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personalhistory.ru/forum/index.php>.
5. Державний архів Чернігівської області, ф. 939, оп. 1, од. зб. 1.
6. Чернігову 1300 лет : Сб. документов и материалов / Сост.: С.М. Мельник [и др.] ; Редкол.: В.М. Половец (гл. ред.) [и др.] ; Гл. арх.упр. при Совете Министров УССР и др. – К. : Наукова думка, 1990. – 368 с. ; илл.
7. Елизавета Ивановна Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.rodovid.org/wk/Запись:234991.
8. Календарь Черниговской губернии на 1888 г. / К.В. Корвин-Пиотровский. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1887. – 336 с.
9. Календарь Черниговской губернии на 1890 г. Издание Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1889. – 269 с., IV.
10. Календарь Черниговской губернии на 1891 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1890. – 317 с. V.
11. Календарь Черниговской губернии на 1892 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1891. – 361 с. V
12. Календарь Черниговской губернии на 1893 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1892. – 338 с. VIII.
13. Календарь Черниговской губернии на 1894 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1893. – 423 с. VIII

14. Календарь Черниговской губернии на 1896 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1895. – 536 с.
15. Календарь Черниговской губернии на 1911 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1910. – 376 с.
16. Календарь Черниговской губернии на 1914 г. Издание черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – Тип. Губернского правления, 1913. – 454 с.
17. Киевский учебный округ. Памятная книга Киевского учебного округа на 1899 г. – К. : Типо-литография Товарищества Н.Н. Кушнарев и К, 1899. – 200 с.
18. О казацко-старшинском роде Сахновских с Черниговщины (Некоторые результаты исследования) [Электронный ресурс]. – Режим доступа localandsmall.com/10571090107210.
19. Слепушкины, Черниговские дворяне [Электронный ресурс]. – Режим доступа my.mail.ru/community/rodoslow.

Яковенко Г. Чернігівське єпархіальне жіноче училище як осередок початкової педагогічної підготовки

У статті висвітлюється трудовий шлях випускниць Чернігівського єпархіального жіночого училища та їх внесок у поширення освіти серед народних мас Чернігівської губернії. Підготовка педагогічних кадрів для початкових навчальних закладів у жіночих училищах Духовного відомства потребує свого переосмислення. Випускниці Чернігівського єпархіального жіночого училища сумлінно працювали у школах Міністерства народної освіти. Виявлення й оприлюднення імен цих трудівниць є даниною пошани сучасників до тих, хто розповсюджував освіту серед найбідніших верств населення. Історичний досвід єпархіального училища у підготовці педагогічних кадрів акумулює у собі важливі здобутки церковної педагогіки, досягнення якої можуть бути корисними і в наш час.

Ключові слова: Чернігівське єпархіальне жіноче училище, початкова педагогічна освіта.

Яковенко Г. Черниговское епархиальное женское училище как центр начальной педагогической подготовки

В статье освещается трудовой путь выпускниц Черниговского епархиального женского училища и их роль в распространение образования среди народных масс Черниговской губернии. Подготовка педагогических кадров для начальных учебных заведений в женских училищах Духовного ведомства нуждается в переосмыслении. Выпускницы Черниговского епархиального женского училища добросовестно работали в школах Министерства народного образования. Выявление и обнародование имен этих тружениц является данью почета современников к тем, кто распространял образование среди самых бедных слоев населения. Исторический опыт епархиального училища в подготовке педагогических кадров аккумулирует в себе важные достижения церковной педагогики, опыт которой может быть полезным и в наше время.

Ключевые слова: Черниговское епархиальное женское училище, начальная педагогическая подготовка.

Yakovenko H. Chernihiv Diocesan Women School as cell of initial pedagogical preparation

In the article the errant way of graduating students of Chernihiv Diocesan Women School and their payment in distribution of education among the folk masses of the Chernihiv Province. Training of pedagogical personnel for initial educational establishments in women schools of the Clerical department needs the reinterpreted on. The graduating students of Chernihiv Diocesan Women School honestly worked in schools of Department of National Education. An identification and promulgation the names of these workers the contribution of honour of contemporaries to those, who distributed education among the poorest layers of population. Historical experience of diocesan school in training of pedagogical personnel accumulates in itself the important achievements of church pedagogic which achievements can be useful in our times.

Key words: Chernihiv Diocesan Women School, initial pedagogical preparation.

[надійшло до редакції: 08.10.2014 р.]